

Наталія Сніжко

УДК 811.161.2'374

Сучасна перекладна література у складі тлумачного «Словника української мови активного типу»

Стаття присвячена лексикографічним проблемам опрацювання текстів сучасної перекладної літератури. З'ясовано особливості наповнення реєстру та ілюстративної бази новітнього тлумачного словника активного типу на основі тестів перекладної літератури. Визначено особливу роль системи художньо-виражальних засобів мови перекладу для впорядкування словникових статей новітнього тлумачного словника української мови.

Ключові слова: *тлумачний словник активного типу, перекладна література, міжмовна комунікація, полілог культур, запозичена лексика, лексикографічний опис, естетична функція слова, система загальнолюдських цінностей.*

Сучасна перекладна література різних стилів і жанрів у складі новітнього тлумачного «Словника української мови активного типу» (далі – АСУМ) увиразнює міжмовну комунікацію, мовні та концептуальні особливості світосприймання різних народів світу, відтворює активне наповнення української мови запозиченнями з різних тематичних груп [1; 2; 4; 5].

Органічне поєднання ілюстративного матеріалу з українських та перекладних творів у словникових статтях АСУМ забезпечує адекватне відображення стану розвитку української мови в сучасному полікультурному просторі, формує основу для системного зіставного дослідження мовних та концептуальних картин світу різних народів, моделювання системи національних та загальнолюдських культурних цінностей [6].

Добір перекладних творів здійснюємо з урахуванням високої якості перекладу, життєствердного спрямування творів, наявності у мові перекладу яскравих художньо-образних засобів, важливих для сучасної комунікації. Спираємося на теоретичні напрацювання науковців (В. В. Коптілова, Т. Р. Кияка, В. М. Манакіна, О. І. Скопненка, Т. В. Цимбалюк-Скопненко та ін.) у сфері міжкультурної комунікації, які розглядають міжкультурні зв'язки в органічній єдності з інтегральними дослідженнями мовної й концептуальної картин світу, з'ясуванням зіставно-типологічних ознак концептуалізації дійсності тощо [3; 4; 7–9].

Серед сучасних україномовних перекладів у складі АСУМ – твори американських, німецьких, британських, французьких, італійських, шведських, польських, азербайджанських, японських та ін. письменників. Опрацьовуємо, наприклад, романи: 1) «Маленька паризька книгарня» німецької письменниці Ніни Джордж, яка увиразнює вагомість книги у житті суспільства, пропагує дружні та добросердні стосунки між людьми; 2) «Рік у Провансі» англійського письменника Пітера Мейла, який описує буденне життя французів, їхні звичаї й уподобання; 3) книги американської письменниці Сари Джіо («Ожинова зима», «Я кохатиму тебе завжди», «Фіалки в березні», «Остання камелія»), яка осмислює вічні проблеми добра і зла, життя бід-

них і багатих, прагнення кожної людини бути щасливою; 4) книгу міфологічного змісту «Цирцея» американської письменниці Медлін Міллер про чаклунку Цирцею – доньку бога Сонця Геліуса, життя богів-титанів (Геліуса, Борея, Перса, Прометея), богів-олімпійців (Аполлона, Артеміди, Афіни, Зевса), людей (Аріадни, Ахіллеса, Геракла, Ікара, Одісея) та чудовиськ (Мінотавра, Сирени, Скілли, Харибди); 5) детективний твір французького письменника Мішеля Бюссі «Чорні водяні лілії», у якому відтворено особливості сучасного містечка, де жив і творив мальовничі картини з ліліями відомий художник Клод Моне; 6) книгу французького письменника Лорана Гунеля «Я обіцяю тобі волю» про особистісний розвиток людини, спостереження про те, як стати щасливим. Перелічені твори перекладено багатьма мовами світу, вони належать до сучасних бестселерів.

Найчастіше до складу АСУМ вводимо ті ілюстрації з перекладних творів, які увиразнюють особливості функціонування в українській мові запозичених слів (*бренд, боулінг, бойлер, браузер, бос, бонус, брокер, буклет, бугенвілія, брошура, бойфренд, бунгало, бумеранг, бутик, бурбон, бургер* та ін.). Перекладний твір відбиває місце позначуваного поняття в картині світу народу, культурі і мові якого він належить, а в поєднанні з ілюстраціями з автентичних українських творів відтворює спільні особливості людського світосприймання, загальнолюдські цінності й проблеми. При цьому наявність похідних від запозичених слів засвідчує органічне входження слова до української мовної системи, напр.:

бóйлер, -а, ч. Пристрій для підігріву води в системі постачання тепла і гарячої води, *син.* водонагрівач, водопідігрівач. *Джерелом гарячої води може бути не тільки накопичувальний бойлер прямого нагріву (газоводяний), але й бойлер непрямого нагріву (водоводяний) або проточний теплообмінник, підключений до котла системи опалення* (В. Сашко, Водопостачання, 2019, 49); *З метою забезпечення гарячою водою будинку, в якому проживає сім'я з 5 осіб, використовується геліоустановка... Площа колекторів – 4–6 м², продуктивність системи – 200 л гарячої води за добу, місткість бака-накопичувача (бойлера) – 280 л* (Ю. Дзядичевич, Енергетичний менеджмент, 2010, 122–123); *І бойлер – ви мусите подивитися на бойлер. Але attention [увага]! – Він спинився раптом і тицьнув у мене лекторським пальцем. – Не французький. Тільки німці й бельгійці зміють робити бойлери* (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 44); **Бойлер**, *пальник і резервуар з водою стояли поряд, поєднані мідною пуповиною, а також приголомшливою купою кольорових труб...* (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 189); *Справжній контрастний душ! Наш бойлер «здох» кілька тижнів тому, а я ніяк не могла добитися ремонту від орендодавця* (Л. Гунель, Я обіцяю тобі волю, перекл. з фр. Ю. Кузьменко, 2020, 26); *Вода була крижаною. У несправному бойлері принаймні один плюс – можливість децю заощадити* (Л. Гунель, Я обіцяю тобі волю, перекл. з фр. Ю. Кузьменко, 2020, 232–233).

бóйлерний, -а, -е. Прикм. до **бóйлер**. *Кальцієвий осад та намиті сторонні частинки створюють в основі ємкості так зване «бойлерне болото» – червоно-коричневу масу, що є ідеальним середовищем для бактерій будь-якого виду* (В. Сашко, Водопостачання, 2019, 61); *До моєї дружини й чоловіка з EDF долучився Менікуччі, що тепер, як підозрювали ми, оселився в бойлерній кімнаті й понад усе*

любив давати поради щодо будь-якої домашньої проблеми, яка лиш виникала (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 211–212). || у знач. ім. **бойлерна**, -ої, ж. Приміщення, у якому розміщені пристрої для підігріву води. На Андріївському узвозі я орендував майстерню., яка була на першому поверсі. А в підвалі була закинута **бойлерна** (Слово Просвіти, 27.12.2019); Він зайшов до **бойлерної**, і я шанобливо зачудувався старезною, усіяною циферблатами машиною, яка пухкала та хропла при стіні (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 44).

бутік, -а, ч. Невеликий магазин, де продають модний фірмовий одяг і різні аксесуари. Ходив з дітьми на Майдан Незалежності. Малий з Борькою настрибалися на батуті. Я тільки не знаю, чому це називається Майдан Незалежності. Розваг, кав'ярень, **бутиків**, барахолук – чого завгодно, крім Незалежності. Слова українського не почувш, так, ніби це філіал столиці сусідньої держави (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 290); Але все майже відразу пішло якось не так. Вони ходили по музеях, барах, **бутиках**, узявшись за руки, або під ручки, і боялися зізнатися, що насправді втікають (В. Лис, Обітниця, 2019, 313); Вдягла джинси й кросівки, куплені ще десять літ тому, коли скидала вагу після пологів, натягла стьогану курточку і поїхала трамвайчиком у великий торговельний центр, у **бутики** (Ніка Нікалео, Квітникарка, 2018, 33); Я попросив його залишити трохи *sarments* [виноградної лози] для мене, щоб я міг зібрати їх і використати на барбекю наступного літа, бо пригадав, як бачив їх одного разу в Нью-Йорку, у крамниці, що називала себе **бутиком** їжі (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 223).

бутиківий, -а, -е. Прикм. до **бутік**. Решта гостей були французи – люди із сусідніх сіл, у чистому одноманітному недільному вбранні, а ще трапилися одна чи дві оригінальніші пари, що були тут не дуже до речі у своїх яскравих **бутикових** кольорах (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 211).

бугенвілія, -ї, ор. -єю, ж., бот. Рід вічнозелених рослин родини ніктагінові (нічноцвіті) з дрібними квітками яскравого кольору; поширені у Південній Америці. **Бугенвілія** – багаторічна рослина, яка росте як ліана, або як деревце. Пагони **бугенвілії** покриті рідко колючками, за допомогою яких рослина чіпляється за опору (Квіти, 29.12.2021); **Бугенвілія** вимагає яскравого світла. Вона чудово себе почуває на прямому сонці і при легкому затіненні. При таких умовах приквітки з'являються регулярно і довго не опадають (Сам собі агроном, 31.05.2013); ..Тут [в Таїланді] люди ховаються від сонця по затінках і неподадік від нас на тлі цілоденно ясного неба рожевим квітом величезна **бугенвілія** цвіте! Кожна гілочка обсіпана ніжними пелюстками, схожими на горошок польовий... **Бугенвілія** майже наша землячка, вона родом із Середземномор'я, європейці завезли її сюди.. (О. Гончар, Далекі вогнища, 1987, 212); Вони [пейзажі] не лише прикмети простору, вони скорельовані на розкриття «душі» країни і її народу, вони їхні символи. Для Чехословаччини, наприклад, – це «високі Татри» («Зустрічі з друзями»), квітуча **бугенвілія** – «візитна картка» Таїланду («Орхідеї з тропіків»), для Японії «квітуча сакура» – її «національне дерево» («Японські етюди») (Н. Заверталюк, «Відчуття близькості» Іншого., 2014, 141); Високі широкі двері вели на кам'яну терасу і далі – до саду, повного кінських каш-

танів, **бугенвілій**, мигдалю, троянд і абрикосових дерев (Н. Джордж, Маленька паризька книгарня, перекл. з англ. О. Захарченко, 2018, 274); **Бугенвілії**, бурхливе море, пофарбовані будиночки в гавані, що з почуттям власної гідності зберігали загадкове минуле, хрусткий золотий гравій майданчика для гри в кулі: саме на тлі таких пейзажів розквітло їхнє кохання, дружба і глибоке розуміння (Н. Джордж, Маленька паризька книгарня, перекл. з англ. О. Захарченко, 2018, 258).

бунгало, невідм., с. Легка заміська будівля з верандами у тропічних країнах. Тут [у Гідропарку] є два басейни, вихід до Дніпра, живі пальми, **бунгало** і шезлонги, майданчик для пляжного волейболу, ресторан, бар і танцпол (Вечірній Київ, 22.06.2016); Як і щодня, Сільвіо сів на велосипед, аби проїхатись островом Олерон, де вони орендували тоді сімейне **бунгало** (М. Бюссі, Чорні водяні лілії, перекл. з фр. В. Барська, 2018, 381); Будинок Томмі правив за дивну штуку сірого кольору, яка мала такий вигляд, ніби іспанське **бунгало** схрестили з маєтком у георгіанському стилі (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 128–129); Ми лежали в татовому наметі для фестивалів – старому, із жовтогарячого полотна, неначе в маленькому **бунгало**, дослухаючись до звуків за його межами, у траві (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 13).

Сучасні перекладні твори засвідчують особливості функціонування термінів та терміносполук в українській мові ХХІ століття, напр.:

боулінг, -у, ч., спорт. Гра на влучання важкою кулею в кеглі. Вп'яте відбувся благодійний турнір з **боулінгу** серед корпоративних команд «Кубок відкритих сердець 2016». Вже вдруге турнір пройшов у ТРЦ «Гулівер». Головна мета усіх турнірів – змінити суспільне неприйняття дітей з синдромом Дауна та зібрати кошти на освітні програми для дітей, які займаються у Центрі раннього розвитку. Цього разу турнір зібрав 155 тис. грн на допомогу дітям з синдромом Дауна (Вечірній Київ, 22.11.2016); Хочете покататися на ескалаторі в Ірпені? Або ж пограти у **боулінг** чи більярд? Тоді Вам – торгівельно-розважальний центр «Жираф». За одне можете скупитися у продуктовому супермаркеті «Фора», розташованому на першому поверсі «Жирафа» (Зоря Приірпіння, 17.12.2016); **Боулінг** є однією з найпопулярніших розваг серед громадян України. І не спроста. Адже суть гри досить проста і зрозуміла. А грати в неї можуть як діти, так і люди старшого віку. Аби гравцеві вистачило сил запустити кулю для **боулінгу** так, щоб вона досягла кеглів. Хоча, як правило, діти отримують задоволення і від самого процесу запуску кулі. І не важливо, дісталася вона до кеглів чи ні (Про твої фінанси, 10.05.2022); Я відчуваю, що в роті пересохло, а у животі важко, наче там куля для **боулінгу** (Дж. Варга, Моє серце..., перекл. з англ. Ю. Костюк, 2019, 103).

браузер, -а, ч., інформ. Програма, що надає користувачеві можливість пошуку та перегляду ресурсів Інтернету; син. веб-браузер. **Браузер** – програма для перегляду веб-сторінок (С. Дмитрів, Короткий термінологічний словник..., 2013, 10); Зрештою хлопець розкрив **браузер**, відшукав програму для конвертації двійкового коду в шістнадцятковий, скопіював до неї всю послідовність з одиничок і нулів, після чого натиснув «Convert» (М. Кідрук, Заради майбутнього, 2019, 272); За дві хвилини до кінця зміни я запускаю **браузер**. Упевнена, за весь день сумлінної праці я заслуговую на маленьку перерву (Дж. Варга, Моє серце..., перекл. з англ. Ю. Костюк, 2019, 140);

*Я беру мобільний і відкриваю вікно **браузера*** (С. Джіо, *Я кохатиму тебе завжди*, перекл. з англ. С. Мокра, 2019, 236); *Я дивлюся на відкритий **браузер**, де в полі пошуку набрано «допомога безпритульним у Сіетлі»* (С. Джіо, *Я кохатиму тебе завжди*, перекл. з англ. С. Мокра, 2019, 107).

До активного вжитку сучасні перекладачі вводять низку стійких сполучень слів, важливих для усвідомлення загальнолюдських проблем. У словниковій статті **будинок** засвідчуємо стійке сполучення слів **будинок для людей поважного віку**, яке використовує Вікторія Барська в перекладі роману Мішеля Бюссі «Чорні лілії» (на протиположності словосполученню *будинок для перестарілих*), а для відтворення особливостей розуміння поняття **дитячий будинок** добираємо ілюстрації з твору азербайджанського письменника Ельчіна Сафарлі «Я хочу додому», у якому засвідчено гуманне ставлення до сиріт:

Будінок для людей поважного віку – заклад для постійного проживання та лікування громадян похилого віку та осіб з інвалідністю. – *Зазвичай, мовила вона [дівчина] втомлено, – щоб знайти особу певного віку, краще шукати не в довіднику, а в Будинках для людей поважного віку...* (М. Бюссі, *Чорні водяні лілії*, перекл. з фр. В. Барська, 2019, 261).

дитячий будінок – закритий навчально-виховний заклад для дітей-сиріт. *Зіна зростала в дитячому будинку* (І. Савка, *Шипшинове намисто*, 2016, 142); *Я кусалася, билася, кричала. Та хто мене чув? Отямилася в дитячому будинку, поруч із такими ж, як сама, дітьми ворогів народу* (Дара Корній, *Сузір'я Дів*, 2018, 52); *Щосуботи ми з Махмудом печемо коржі, готуємо халву, відвозимо до дитячого будинку та снідаємо всі разом* (Е. Сафарлі, *Я хочу додому*, перекл. з азерб. Т. Ключкіна, 2019, 101); *Ми з Чимназ забрали грошову компенсацію. Розділили суму між трьома дитячими будинками* (Е. Сафарлі, *Я хочу додому*, перекл. з азерб. Т. Ключкіна, 2019, 216).

Систематизування знань про вербальні та концептуальні особливості світосприймання представників різних країн у новітньому словнику АСУМ – важливе надбання сучасної інтегральної лексикографії, основа глобального осмислення загальнолюдських проблем співжиття й розвитку.

Мова сучасних перекладачів (Остапа Гладкого, Ольги Захарченко, Юлії Максимейко, Юлії Кузьменко, Романа Ключка, Тамари Ключкіної, Вікторії Барської, Соломії Мокрої, Тетяни Скрипник, Юлії Костюк та ін.) багата на синоніми, гіпоніми та гіпероніми, антоніми, метафоричні та метонімічні переосмислення, епітети, фразеологізми, містить високохудожні зразки опису героїв і довкілля, засвідчує аксіологічне багатство світосприймання авторів. Сучасні перекладачі забезпечують естетичну й пізнавальну функції перекладних творів, є посередниками між культурами народів світу [3; 5].

У структурі словникових статей АСУМ засвідчуємо найбільш влучні та доцільні лексичні, фразеологічні та художньо-образні засоби перекладної літератури, які є ваговими в національних мовних картинах світу і відтворюють загальнолюдські особливості світобачення. Використовуємо загальноприйняті засоби лексикографічного відтворення лексичного й фразеологічного значення, образного й порівняльного вживання слів тощо. Варто звернути увагу на органічне поєднання ілюстрацій з

автентичної та перекладної літератури у словникових статтях активного словника сучасної української мови:

бровá, -í; *мн.* брóви, брív, *дав.* бровáм, двí (три, чотири) бровí, *ж.* Дугаста смужка волосся над оком. *Мені завжди хочеться торкнутися губами шовкову дужку її брови* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 338); *Один із козаків, високо звівши здивовані брови, спитав: – Чи це не ви будете ті московські посли, що йдуть на Січ?* (В. Шкляр, Характерник, 2019, 76); *Її красиві зеленаві очі почали втрачати блиск, колоподібні брови порідшали, а для колись стрункої постаті треба вишукувати і припасовувати одяганку* (І. Савка, Шипшинове намисто, 2016, 138); *У дівчини було миле личко. Довгі чорні вії, великі карі очі, які на блідому обличчі здавалися ще більшими, брови тонкими дугами гармонійно доповнювали картину, повні червоні губи склалися в симпатичний бантик* (Дара Корній, Сузір'я Дів, 2018, 190–191). * *Образно. Стени, стени, стерня та роси. Веселка в літа на брові. Маленький хлопчик став дорослим. ...А вовк качається в траві* (Л. Костенко, Вибране, 1989, 95).

◇ **І (навіть) бровóю не повестí (здвигну́ти)** – байдуже кому-н., не звертає ніякої уваги хтось. *Він знав про це і неповів бровою. Горіли джунглі, вилягав бамбук. Його уста були тугі, як лук, натягнутий дзвінкою тятивою* (Л. Костенко, Вибране, 1989, 354); *Але на хлопця це не справило жодного враження. Він і бровою не повів* (В. Нестайко, Тореадори з Васюківки, 2008, 143); – *Спочинь, дай-но я, – чемно запропонував Вовкулака, та Карпусь не повів і бровою. П'ять штихів для нього – дурничка* (В. Шкляр, Чорний ворон, 2019, 372); *Ми з Сірком вмостилися в буді на соломі, а Місько і бровою не повів у наш бік. Ніби оглух* (В. Шкляр, Троща, 2021, 171); *Подруга ні з чого не глузувала, навіть бровою не повела. Вона просто співчутливо кивала, так ніби мої дії цілком можна було зрозуміти* (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 175); *Усі були в доброму гуморі, тож командир і бровою не здвигнув, коли ми покидали табір...* (С. Джіо, Я кохатиму тебе завжди, перекл. з англ. С. Мокра, 2019, 47); **Звóдити (звéсті) брóви(брову́)** – виявляти (виявити) здивування. *Старий сидів за столом і читав газету. Почувши Петрика, обернувся й високо звів угору брови – здивувався* (В. Шкляр, Треба спитати у Бога, 2019, 200); *Зайшов старший лейтенант Пайчадзе. Здивовано звів на мене брови – пізнав. Ледь усміхнувся, але зі слів моїх усе зрозумів – нахмурився* (В. Нестайко, Тореадори з Васюківки, 2008, 458); *Наталочка здивовано звела брови: в Асіє двоє братів. І сестричка Халіде. – У вас велика сім'я, – зауважила вона* (З. Мензатюк, Дике літо в Криму, 2018, 72); *Вона [Алія] безшумно прослизнула до суміжної кімнати (напевно, спальні), але, почувши його відповідь, вихилилася з-за одвірка та грайливо звела брову: – А куди це ти зібрався?* (М. Кідрук, Де немає Бога, 2018, 261); *Він зводить брови разом, наче справді замислився, чи не втратило «вибач» своєї сили* (Дж. Варга, Моє серце..., перекл. з англ. Ю. Костюк, 2019, 81); *Господиня ятки дивиться на мене, звівши брови. Вона точно з тих матерів, які впиваються підлітковими драмами* (Дж. Варга, Моє серце..., перекл. з англ. Ю. Костюк, 2019, 30).

бра́ти, берú, берéш, беремó, беретé; *нак.* берí, берíть, берíмо, *недок.* 1. *док.* взíти (узíяти), візмú, візьмеш; *мін.* взяв, взяла, -лó; *нак.* візьмі́ і візьмі́мо, *кого-що.* Схоплювати, охоплювати руками або яким-н. знаряддям; *син.* забирáти, захóплювати.

Гей, дівчата, гей, хлоп'ята! А **беріть** скоріш лопати: Бо ж людині кожній треба Посадити дерево – Хай росте під синє небо, Розмовляє з вітерцем! (М. Петренко, Українська дитяча література, 2002, 475); – А знаєте, – раптом промовив Богдан. – Мені теж хочеться взяти вас за руку. – То **беріть**, – на диво просто відповіла Алевтина. – Я вам не бороню (В. Лис, Обітниця, 2019, 345); – А хто такий Мудей? – схвильовано спитав Чорновус, **беручи** коня за вуздечку (В. Шкляр, Чорний ворон, 2019, 45); Повз Наталочку пропливла медуза. Ці круглі, драглисті, наче білуваті миски холоцю, медузи не жалять. Їх можна **брати** в руки, і нічого не станеться (З. Мензатюк, Дике літо в Криму, 2018, 165). * Образно. Моя любове! Я перед тобою. **Бери** мене в свої блаженні сни. Лиш не зроби слухняною рабою, не ошукай і крил не обітни! (Л. Костенко, Вибране, 1989, 315); Роздам себе по крапельці: **Беріть** мій цвіт, моє стебельце! Я сповідаюся калині, Бо мамине в калині серце (І. Складаний, Радосинь, 2017, 217).

◇ **Брати (взяти) бика за роги** – діяти рішуче, не гаючись, починаючи з найважливішого. А от ти, здається, не дуже думаєш про день завтрашній. Дивися, протанцюєш зі своїми жевжиками на дискотеках цей час, коли треба **брати бика за роги**, а потім уже й вибирати не зможеш... (Н. Гуменюк, Квіти на снігу, 2018, 131).

◇ **Брати в облогу** – активно працювати над чимось, контролювати кого-, що-н. Мудрі книжки він не читав, а буквально штурмував, **брав їх у облогу**, хоча мало що розумів (А. Кокотюха, Таємниця козацького скарбу, 2017, 136); Вони вже обступили криницю з трьох боків, ніби в **облогу брали**, і голосно сміялися (Н. Гуменюк, Квіти на снігу, 2018, 35).

◇ **Брати штурмом** що – пробиратися куди-н. швидко, навалюно, активно; рішуче діяти, домагатися свого. Деякі гарячі голови уже хочуть **брати штурмом парламент**, і не з трояндами в руці (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 402); Вчора **брали штурмом** приватні двері, сім'я тримала оборону, вимагаючи ордер. Ордер виявився не на того, яка різниця, до всіх дійде (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 376); Насправді це містечко [Живерні] стало дуже дивним: досить відійти на лічені кроки, трохи далі по вулиці, щоб утекти від штовханини в чергах коло музеїв і картинних галерей, які відвідувачі **беруть штурмом**, та опинитися посеред тихого провінційного безлюддя (М. Бюссі, Чорні водяні лілії, перекл. з фр. В. Барська, 2019, 44).

◇ **Брати (взяти) гору (верх)** над ким-чим – здобувати перевагу в чому-н.; син. перемагати. ...Люди схильні чинити зло, і, скільки ворон себе пам'ятає, те зло **брало гору**; люди – чудернацькі створіння, вони постійно вбивають одне одного, тоді як ворони й кігтиком не зачеплять живої істоти... (В. Шкляр, Чорний ворон, 2019, 182); ..Розум відмовляється **брати гору** над почуттями серця, коли йдеться про кохання (Дара Корній, Сузір'я Дів, 2018, 212); Люди вміють прикидатися, лицедіяти, натягати маски, дехто навіть по кілька. Він це знав і тому ніколи не піддавався першим враженням, не дозволяв почуттям **брати гору** над логікою (Н. Гуменюк, Корона на одну ніч, 2019, 31); Нова влада своїми діями нагнала великого страху на людей, тож інстинкт самозбереження **брав гору**, і засуджувати за це людей вони не мали права (Н. Фіалко, Дві обручки, 2019, 215); Обидві школи мали футбольні команди й часто грали між собою – не менш як двічі на рік Брендон і Лоуренс зчип-

лялися на лінії зіткнення. Кремезніший Лоуренс зазвичай **брав гору**, щоправда, ніколи цим не хизувався (М. Кідрук, Де немає Бога, 2018, 85–86); **Зраджуваний все одно в певний момент знесилюється мовчати, і тоді гору бере** інший демон – демон побутових конфліктів, криків, бійок... (П. Коробчук, Ключові клапани, 2019, 104); **Сергій покинув дім у п'ятнадцять років і, живучи в гуртожитку, звісно, сумував, важко зникав до міста, ходив у снах знайомими і рідними місцями, але прагнення пробитися брало верх** (М. Іванцова, Пазли нашого буття, 2016, 259–260); **Я не кажу Раянові, що протягом тривалих років цікавість до цього декого брала гору** наді мною, вряди-годи пожираючи, як рак (С. Джіо, Я кохатиму тебе завжди, перекл. С. Мокра, 2019, 11); **Вони почнуть товкти пики чи самі стануть жертвами – все залежить від того, хто візьме гору** (Джордж Орвелл, Ковток повітря, перекл. з англ. Т. Кирилюк, 2021, 153).

◇ **Брати участь** у чому – бути учасником чого-н. **Я чувся так, наче я теж належу до армії, наче я беру участь** у справжній військовій операції і зараз зробив щось таке, що, може, робили на фронті, щось гідне бійця (В. Нестайко, Тореадори з Васюківки, 2008, 475); **Вона не бере участі** у відкритих боях, але й захватися не може. Її місія – надавати допомогу пораненим, які розкидані по хуторах і далеких селах (Н. Фіалко, Дві обручки, 2019, 230); **У Барселоні Злата брала участь** у конференції з проблем стійкого розвитку, що проходила на базі UPC, Каталонського політехнічного університету (М. Кідрук, Заради майбутнього, 2019, 57); **На американській авіабазі в Німеччині зібралися глави міністерств оборони понад 40 країн, щоб обговорити військову допомогу Україні. 26 квітня там проходить засідання міжнародної Консультативної групи з питань оборони України. У засіданні беруть участь керівники оборонних відомств більш як 40 країн світу, повідомив глава Пентагону Ллойд Остін. У засіданні також бере участь** міністр оборони України Олексій Резніков (Інф. агентство ASPI, 26.04.2022); – **Кає, ми дуже вдячні тобі за те, що ти нам допомагаєш, але, гадаю, слід прояснити, у яких саме проєктах ти береш участь і чи є на якомусь із них надмірний обсяг роботи, з яким наша команда не здатна впоратися** (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 195); **Мама не брала участі** у місцевих конкурсах краси, але навчилася чудово лицедіяти. **Майстриня всміхатися на кілька мегават, коли хоче плакати** (Дж. Варга, Моє серце... перекл. з англ. Ю. Костюк, 2019, 105); **Завтра я везу його [Кейда] до «Гарборв'ю». Він братиме участь** у програмі для людей з черепно-мозковою травмою (С. Джіо, Я кохатиму тебе завжди, перекл. з англ. С. Мокра, 2019, 191).

Ілюстрації з текстів перекладної літератури у складі АСУМ дозволяють з'ясувати найтонші нюанси семантичної структури слова та простежити особливості концептуалізації дійсності у різних мовах, напр.:

буря, -і, ор. -єю, мн. бурі, бур, ж. **1.** Навальний вітер із дощем, грозою, а взимку – зі снігом; син. буревій, ураган, хуртовіна. **За кілька місяців перед тим весь південь країни був зрушений ураганними бурями, що, лютуючи більше тижня, підіймали в повітря зірвані ґрунти Кубані й хмарами несли їх на захід, тоді в європейських столицях і десь навіть над містами Скандинавії випав чорний сніг** (О. Гончар, Циклон, 2005, 205); **..Їх спіткала буря** страшної сили, – то, як вона [Ярослава] тепер розуміє, якраз був молодий циклон, що розвинувся, розгулявся на відкритих океансь-

ких просторах (О. Гончар, Циклон, 2005, 225); *На другий день пливли до підобідку. Знялася буря невідомо звідки* (Л. Костенко, Вибране, 1989, 448); *В Європі нечувані повені. В Китаї снігові бурі* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 71); *В Іраку розгулялися піщані бурі* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 274); *Роззявивши рота, слухали ми розповіді археологів про Запорозьку Січ, – про легендарного ватажка козацького Івана Сірка, якого п'ятнадцять разів обирали кошовим отаманом, чого не заслужив жоден кошовий в історії Запорожжя, і якого «вороги боялися більше за вогонь, бурю і світову пошесть»* (В. Нестайко, Торедори з Васюківки, 2008, 288); *Бо, хоч до 1848 року монастир відбудували, рівно через десять років, під час бурі, блискавка двічі влучила в костел* (Дара Корній, Сузір'я Дів, 2018, 26); – *У нас в Лос-Анджелесі бувають божевільні бурі. Скидається на Армагеддон* (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 127); *О другій годині ночі, зовсім знесилені, вони заснули, заколисані хвилями, які стали спокійніші, бо буря вже вищухла* (Н. Джордж, Маленька паризька книгарня, перекл. з англ. О. Захарченко, 2018, 194); – *Я пишу про маленького хлопчика, який зник у день тієї снігової бурі* (С. Джіо, Ожинова зима, перекл. з англ. Ю. Костюк, 2018, 69). * *Образно. Ніде він не почувується так у своїй стихії, як у летючій потоці, в шаленій отакій гонитві, де вітер швидкостей тебе обдає, де людина, сповита в метал, одним натиском кнопки дає гін усім табунам кінських сил, зімкнутих у двигуні, видобуваючи з них бурю летючих енергій!* (О. Гончар, Твоя зоря, 2005, 295); *Крізь камінь і бурю, крізь смуток і ницість вперед моя сутність іде* (О. Погребняк, Радосинь, 2017, 188). * *Упорівн. ..Поперед господаря, як буря, влетіли в садибу хлопчик і дівчинка* (Ю. Збанацький, Українська дитяча література, 2002, 355).

2. перен. Про глибокі потрясіння в житті суспільства. – *Не до сонячних бур мені зараз, юначе. Бурі земні, оці нечувані дисонанси та дисгармонії – ось би на чім зосередитись... Людина – щоб там не викоювалось – вона, зрештою, універсум... Альфа і омега всього...* (О. Гончар, Циклон, 2005, 113); *Сільська дівчина в постолах – на палубі серед хвиль океану... Вона ж дочка цього середовища, цього краю, ніхто краще за неї не передасть почуття молодої людини, що її життєва буря, відірвавши від рідного порога, жене кудись на зарібки за океан...* (О. Гончар, Циклон, 2005, 156); *А крик від пекельного болю! А бою криваві обжинки! А в грозах і бурях іспит! А смертю роздерті уста!* (Є. Маланюк, Українська поезія., 2008, 155); *І раптом подумав: повернувся, щоб побачити замок. Отак стояти перед ним, байдужим до людської суєти. До того, що було й буде. Крізь століття, їхні потрясіння й бурі* (В. Лис, Обітниця, 2019, 78).

3. перен. Глибоке хвилювання, переживання. *Тут ти композитор, і від тебе залежить, чи бурю викличуть твої кадри, чи промайнуть, як непомітність, нікого з глядачів не торкнувши, пропливуть сіризою холодної стрічки...* (О. Гончар, Циклон, 2005, 171); *«Як кожен закоханий, я жив тоді в ірреальному світі, – думав він згодом. – Буря фантазій несла мене сп'янілого й запамороченого жіночими звабами, аж поки під холодним ударом її слів чари зійшли...»* (О. Гончар, Циклон, 2005, 166); *Від відчуття приреченості його рятувала робота, яку любив. Буря в його душі поступово втихомирилася* (В. Лис, Обітниця, 2019, 56); *Якби ж він тільки знав, які бурі вирували в такі миті в дівочій душі* (О. Волинська, Львів. Пристрасті., 2021, 70).

4. чого, перен. Дуже сильне, бурхливе виявлення почуттів. *І тут ми помітили, що вона [вчителька]... плаче... Що тут знялося! Буря! Дівчатка враз голосно заревли і кинулися до неї, і обхопили, обліпили її з усіх боків, і почали цілувати плачучи* (В. Нестайко, Тореадори з Васюківки, 2008, 534); *Майже фізично відчуваю – щойно над Парковим містком прошуміла буря. Повітря загусле, ніби просякнуте флюїдами образи* (Т. Белімова, Пазли нашого буття, 2016, 183). * **Образно.** *Те кохання було нестримною весняною бурєю, що сколихнуло все моє єство і подарувало беззастережну ніжність...* (О. Осійчук, Абрикосова книгарня, 2021, 204).

Δ Магнітна буря, фіз. – короткочасна різка зміна магнітного поля Землі, пов'язана з утворенням і розвитком сонячних плям. *Чи то на Сонці великі магнітні бурі, – у мене дуже болить голова. Щодалі більше хочеться на Канари* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 104); *Ми часто скаржимося на нещадний час, підлу зраду, магнітні бурі, період Великого Невігластва й навіть на глобальне потепління – дошукуємося причини хандри в навколишньому світі* (Е. Сафарлі, Я хочу додому, перекл. з азерб. Т. Ключкіна, 2019, 104). * **Образно.** *Але й чуттєвість її особлива, затамовано вибухова. Вона ніколи не каже, що кохає мене. Я це зчитую з її губ, з дотику, з магнітних бур її тіла* (Л. Костенко, Записки українського самашедшого, 2014, 217–218).

Буря відродження, уроч. – потужний розвиток національної культури. * **Образно.** *Учора відкрився поетичний міжнародний фестиваль «Золотий гомін». Палац «Україна» переповнений.. Люди в залі жили вищим, вони почувались серед бурі відродження, гарячої, емоційної* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1990), т. 3, 315).

Буря емоцій – потужний вияв душевних переживань, почуттів. * **Образно.** *Він зробив багатозначну паузу, як музикант-віртуоз біля рояля завмирає, щоб вихлюпнути в залу бурю емоцій* (С. Горбань, Львів. Пристрасті. Таємниці, 2021, 13).

Буря обурення – надзвичайно сильне незадоволення зі злістю; *син.* роздратування. * **Образно.** *І, звичайно, буря обурення. І репліка: що заставило нову історію написати* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1971), т. 2, 85).

Коли вщухають бурі і мудрим стає зір – період активної творчої праці мудрих людей старшого покоління. *А хтось із французів – здається, Моруа, – зауважив, що їхню літературу створювали люди у віці після 60-ти... Коли вщухають бурі і мудрим стає зір* (О. Гончар, Щоденники, 2008 (1970), т. 2, 78).

◇ **Буря в ложці воді** – суперечки, тривоги з дріб'язкових, не вартих уваги питань. – *Колю, ти підняв бурю в ложці води, – уже спокійно промовила Марусина. – Ще раз кажу тобі, що то були зйомки для весільного салону, і я повинна мати на фотографіях по-справжньому щасливий вигляд* (С. Талан, Сафарі на щастя, 2021, 199).

◇ **Тіша перед бурєю** – період спокою, відсутність сварок, зіткнень, бойових дій; *син.* затішшя. *Як виявилось, це була тиша перед бурєю. Зароджувалося нове та ще більше козацьке повстання* (С. Плохій, Брама Європи, перекл. з англ. Р. Ключко, 2016, 125).

◇ **Здіймати бурю в шлунку** – булькати, клекотіти (про неперетравлену їжу в шлунку). *Місцеве молоко, як це не кумедно, здіймало в її шлунку бурю* (П. Мейл, Рік у Провансі, перекл. з англ. О. Гладкий, 2020, 141).

Ілюстрації з творів зарубіжних авторів посилюють аксіологічне значення загальнолюдських чеснот (**людина, воля, свобода, гуманність, закон, творчість** та ін.), увиразнюють особливості культури мовлення (*будь ласка; будьте добрі; будьте здорові; бувай* [здоров, здорова]) та ін. Ввічлива форма *будь ласка*, наприклад, засвідчена в автентичній та перекладній літературі, а формула *здорові (здоровенькі) були* – лише у творах українських авторів: – *Яка милозвучна мова [українська]! Звучить, як пісня! – промовив Ной захоплено. – Що ти сказала? Переклади, будь ласка!* (С. Талан, Сафарі на щастя, 2021, 259); – *Зателефонуй, будь ласка, і ми домовимося щодо зустрічі* (Р. Волш, Сім щасливих днів, перекл. з англ. Ю. Максимейко, 2020, 202); – *Підкажіть, будь ласка, як пройти до факультету іноземної філології, – втретє повторила я* (Л. Гунель, Я обіцяю тобі волю, перекл. з англ. Ю. Кузьменко, 2020, 241); – *Здоровенькі були, – замість відповіді блазнювато вклонився Льонька* (А. Кокотюха, Таємниця козацького скарбу, 2017, 191); – *Здорові були, – сказав Петрик з порога, хоч сьогодні вже вітався з дідом Мотичкою* (В. Шкляр, Треба спитати у Бога, 2019, 200).

Для паспортизації цитат із перекладної літератури використовуємо усталений прийом – подання прізвищ автора твору та перекладача в називному відмінку. Перед прізвищем перекладача подаємо скорочення перекл. (переклав/ переклала), напр: (Н. Джордж, Маленька паризька книгарня, перекл. з англ. О. Захарченко, 2018, 122). Паспорт перекладного твору подаємо в круглих дужках після цитати.

У новітніх лексикографічних працях засвідчуємо міжкультурні зв'язки, особливості мовної та концептуальної картин народів світу, моделюємо систему загальнолюдських цінностей. Сучасні твори зарубіжної літератури, опрацьовані кваліфікованими перекладачами, наповнюють систему української мови новими запозиченнями, яскравими прикладами художньо-образного відтворення світу, метафорами, порівняннями, фразеологічними одиницями. У структурі словникової статті ілюстрації з автентичних та перекладних творів утверджують слово в часі і просторі. Отже, сучасна перекладна література є важливим джерелом наповнення новітніх тлумачних словників, покликаних адекватно відтворити функціонування української мови в сучасному полікультурному просторі.

Література

1. Вплив суспільних змін на розвиток української мови: Монографія / Є. А. Карпіловська, Л. П. Кислюк, Н. Ф. Клименко, В. І. Критська, Т. К. Пуздирева, Ю. В. Романюк; Відп. ред. Є. А. Карпіловська. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 444 с.
2. Кияк Т. Р., Огуй О. Д., Науменко А. М. Теорія та практика перекладу (німецька мова). Вінниця: Нова книга, 2006. 592 с.
3. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу. Київ: Вища школа, 1982. 165 с.
4. Манакін В. М. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: Академія, 2012. 285 с.
5. Мотрук В., Тищук А. Художній переклад як важливий засіб формування духовної культури школярів і студентів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Вип. 2.* 2014. С. 99–102.

6. Сніжко Н.В. Концепції новітніх тлумачних словників української мови та проблеми металексикографії. *Українська мова*. 3, 2022. С. 3–24.
7. Стріха М. Українських художній переклад: між літературою і націєтворенням. Київ: Факт–Наш час, 2006. 344 с.
8. Фразеологія перекладів Миколи Лукаша: словник-довідник / укл. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. К.: Довіра, 2002. 735 с.
9. Цимбалюк Т. В. Мова перекладу Миколи Лукаша: Фразеологія роману Мігеля де Сервантеса Сааведри «Дон Кіхот» / за ред. Л. О. Пустовіт. Київ: Довіра, 1996. 238 с.

References

1. The influence of social changes on the development of the Ukrainian language: Monograph / E. A. Karpilovska, L. P. Kislyuk, N. F. Klymenko, V. I. Kritska, T. K. Puzdyreva, Yu. V. Romaniuk; Ans. ed. E. A. Karpilovska Kyiv: Dmytro Burago Publishing House, 2017. 444 p.
2. Kiyak, T. R., Oguy, O. D., Naumenko, A. M. (2006). Theory and practice of translation (German language). Vinnytsia: New Book. 592 p.
3. Koptilov, V. V. (1982). Theory and practice of translation. Kyiv: Higher School. 165 p.
4. Manakin, V. M. (2012). Language and intercultural communication. Kyiv: Academy. 285 p.
5. Motruk, V., Tyschuk, A. (2014). Literary translation as an important means of forming the spiritual culture of schoolchildren and students. Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Philology. Social communications. Vol. 2. P. 99–102.
6. Snizhko, N. V. (2022). Concepts of the latest explanatory dictionaries of the Ukrainian language and problems of metalexigraphy. *Ukrainian language*. 3. P. 3–24.
7. Strikha, M. (2006). Ukrainian artistic translation: between literature and nation-building. Kyiv: Fakt-Nash chas. 344 p.
8. Phraseology of Mykola Lukash's translations: reference dictionary / incl. O. I. Skopnenko, T. V. Tsymbalyuk K.: Dovira, 2002. 735 p.
9. Tsymbalyuk, T. V. (1996). The language of Mykola Lukash translation: Phraseology of Miguel de Cervantes Saavedra's novel "Don Quixote" / edited by L. O. Empty space Kyiv: Dovira. 238 p.

Nataliia Snizhko

Modern translated literature as part of the explanatory "Dictionary of the Ukrainian language of the active type"

The relevance of lexicographic processing of modern translated works is related to the need to form a new source base of Ukrainian explanatory lexicography of the 21st century and to carry out macro-scientific research on the development of languages and society.

Works of foreign literature translated by well-known experts of foreign languages saturate the modern explanatory lexicography with important illustrative material related to various fields of knowledge.

Works of translated literature emphasize the functioning of the lexical core of the language and active vocabulary in the modern Ukrainian language, and also fill the register of the latest dictionaries with new borrowed vocabulary. The synthesis of the lexicon of authentic and foreign works, formed on the basis of a new source base, provides modeling of the system of universal and national values, expresses the conceptual dominants of the universal worldview, reveals the most important problems of the modern worldview of many peoples of the world.

Humanism, benevolence, diligence, creativity, responsibility for life on Earth - these are the leading dominants of human language thinking of the 21st century, which emerges as a result of a comprehensive study of lexicons of authentic and foreign works of literature.

Translated works of American, English, German, French, Polish, Czech, and Japanese authors are a significant and organic component of the modern source base of Ukrainian lexicography, form the basis of prospective studies of the patterns of national and universal language thinking, modeling of linguistic and conceptual world pictures, comparative research of the lexical composition of the world's languages.

Keywords: *explanatory dictionary of the active type, translated literature, interlingual communication, polylogue of cultures, borrowed vocabulary, lexicographic description, aesthetic function of the word, system of universal values.*